

ולעיתים לא: לדעת רבי הדבר תלוי בשאלה האם בשעת הפסול העור כבר הופשט, ולדעת ר' אלעזר בר' שמעון הדבר תלוי בשאלה האם הפסול אירע לפני הזריקה או אחריה.

מחלוקת זו מתחלקת לשתיים: א. נורק הדם ואחר כך נפסל הבשר בטרם הופשט העור – לרבי העור נגרר אחר הבשר ודינו להישרף, ולראב"ש יפשיטו הכהנים את עורו וישתמשו בו. הרמב"ם פוסק כרבי.

ב. הופשט העור ואחר כך נפסל הבשר בטרם נורק הדם – לדעת רבי הזריקה מתירה את העור, ולדעת ראב"ש לא, על פי שיטת ר' יהושע שבהעדר בשר הראוי לאכילה או הקטרה אין לזרוק את הדם. ונחלקו ראשונים מה בדיוק התיר רבי: יש אומרים שהתיר לזרוק את הדם לכתחילה, מחמת הפסד הכהנים (המיוחס לר"ח); יש אומרים שהכשיר רק בדיעבד, אם הבשר הפסול עודנו קיים (תוס'); ויש אומרים שהכשיר בדיעבד אפילו אם הבשר אבד או נשרף (רש"י; וכשהבשר קיים גם ראב"ש יכשיר בדיעבד). ברמב"ם משמע שאם הבשר קיים וזרק את הדם – בדיעבד העור מותר (כרבי לדעת תוס' או כראב"ש לדעת רש"י). ויש שפירשו בדעתו שאפילו אם הדם פסול – הזריקה מתירה את העור (ר"י קורקוס).

אולם הר"י קורקוס מפרש: "שנפסל במחשבת הזמן" – לפני ההפשט דווקא¹⁶. מדבריו עולה חידוש גדול, שלא רק פסול הבשר קודם הזריקה איננו אוסר את העור, אלא אפילו פסול הזבח כולו אינו אוסר את העור, אם היה לאחור ההפשט (בניגוד למה שהתבאר לעיל על פי התוספתא)¹⁷.

על פי זה מסביר הר"י קורקוס את משפט הסיום בהלכה זו: "זבח שהופשט קודם זריקה אינו פסול", שאין כוונתו לזבח עצמו, אלא לעור: זבח שהופשט עורו קודם הזריקה – העור אינו פסול עוד בשום אופן¹⁸. גם בכסף משנה פירש כן¹⁹, אלא שכתב: "אין העור נפסל עוד אפילו נפסל בשר קודם זריקה", ולא כתב את החידוש של הר"י קורקוס, שאפילו פסול כללי בזבח אינו אוסר את העור.

סיכום

עולה שנפסלה, כגון במחשבה הפוסלת – לא זכו הכהנים בעורה. גם אם הדם בלבד הוא שנפסל – זריקתו אינה מתירה את העור (תוספתא, וכן דעת תוס' ורבים מהאחרונים; והרא"ש חולק).

כשהבשר בלבד הוא שנפסל, לעיתים זכו בו הכהנים

מערכה רעא. עור קרבן שנמצא טריפה (קדא)

שיטת רבי חנינא סגן הכהנים

ר' חנינא סגה"כ אומר במשנה: "מימי לא ראיתי עור שיוצא לבית השריפה". ר' עקיבא קיבל את דבריו ואף הסיק מהם מסקנה מעשית לגבי בכור, אבל חכמים דוחים את הדברים: "לא ראינו – אינה ראייה".

הגמ' תמחה על דברי ר' חנינא, שכן בין לשיטת רבי ובין לשיטת ר' אלעזר בר' שמעון יש מציאות של עור הנשרף, כגון שלאחר הפשטו נמצא הקרבן טריפה במעיו, וזהו פסול שאירע לפני ההפשט וזריקת הדם, והכל מודים שזריקת הדם אינה מתירתו לכהנים! הגמ' משיבה: "קסבר נמצאת

במערכה הקודמת התבאר, שהתורה לא זיכתה לכהנים עור קרבן שנפסל. ואף כשהקרבן בכללו לא נפסל, אלא רק בשרו, הרי שאם הפסול התרחש לפני זריקת הדם ולפני הפשטת העור – הכל מודים שהעור ישרף עם הבשר. נובע מכך, שקרבן שנמצא טריפה – עורו ישרף, שכן זהו פסול כללי בקרבן, ואף התרחש לפני הפשטו. ברם, בסוגיה מובאת דעה לפיה עור זה מותר בהנאה. יש לברר את טעמה וגדרה של שיטה זו, האם הדבר נאמר גם במקרים נוספים של פסול, וכיצד נפסק להלכה.

לשאלה זו יש השלכה גם בזמן החורבן, באשר לעורו של בכור בעל מום שנמצא טריפה.

בחדת דניאל. מכל מקום משתמע מהריק"ו שנדרשת זריקת דם להתרת העור, ונראה שדעתו כרא"ש הנ"ל, שזריקת דם המועילה לעניין "אם עלה לא ירד" מועילה להתיר את העור.

18. לכאורה אין זה פשט המשפט, אלא כוונתו שהדין שאין הפשט קודם זריקה אינו מעכב, וכן פירש בקרית ספר ובכס"מ בהל' מעשה הקרבנות הית. הריק"ו מיאן בפירוש זה, מפני שלדעתו הדבר פשוט. עוד העיר, שדין זה אינו שייך לפרק זה, וראוי היה לאומרו בהל' מעשה הקרבנות. על כך יש להשיב, שמשפט זה אינו דין בפני עצמו, אלא המשך לנימוק מדוע זבח שהופשט עורו קודם הזריקה ואחר כך היתה בו מחשבת שלא לשמו כשר (כפירוש החק נתן לעיל, ש"שנפסל במחשבת הזמן" היינו אחר ההפשט), שכן הקדמת ההפשט לזריקה אינה פוסלת.

19. בסתירה לפירושו בהל' מעה"ק הנ"ל בהערה הקודמת, כפי שהעיר בחק נתן כאן.

בזה. ועיין גם בחז"א (בכורות סי' כג), שכתב כעין זה והציע דרכים נוספות בהבנת הרמב"ם.

16. על פי פירושו של החק נתן, המשפט "וכן" בא להוסיף עוד מקרה שבו העור נשרף, מלבד המקרה של פסול שקודם ההפשט, והוא בפסול שלא נרצה הזבח. על פי פירוש הר"י קורקוס, המשפט "וכן" בא לפרט מה הם הפסולים שעליהם דיבר במשפט הקודם הגורמים לעור להשרף, ולאפוקי ממחשבת שלא לשמה, שאינה פוסלת. יש בזה קושי, שכן ראוי היה לרמב"ם לומר "לפיכך" במקום "וכן". הר"י קורקוס הציע פירוש נוסף שמיקל את הקושי, ש"שנפסל" מוסב על "ונמצא טריפה או שנפסל", כלומר, שמדובר על מקרה חדש שלאחר ההפשט נודע שנפסל לפני ההפשט.

17. נראה מדברי הריק"ו שהדבר פשוט לו שכן דעת רבי. גם בחק נתן נקט כך בדעת רבי, אלא שהבין ברמב"ם כדעת הליקוטי הלכות, כנ"ל, ותמה על כך; והעיר עליו

(בכורות סי' כג,א) נקט, שאיסור ההנאה מעור קדשים שמתו או נעשו טריפה אינו אלא מדרבנן⁵, ולדעת ר' חנינא לא גזרו חכמים בטריפה שנודעה רק לאחר ההפשט.

במקרים אחרים מלבד טריפה

המפרשים דנים בשאלה האם דברי ר' חנינא סגה"כ נאמרו גם על דוגמאות אחרות כיוצא בזה, במיני פסול אחרים שהתבררו רק לאחר ההקרבה וההפשט.

בקן אורה (ד"ה ר"ח) חידש, שהיתרו של ר' חנינא אינו בטריפה בלבד, אלא גם בשאר מיני פסול, כגון שלאחר ההקרבה נודע שהדם נטמא. לעומתו, בחזון איש (בכורות סי' כג,ב) כתב שכל מיני פסול שניתן היה לדעתם מראש – אינם בכלל היתר זה, וכן טריפות שניתן לראותם מבחוץ, ולכן נקטה הגמ' טריפה בבני מעיים דווקא.

בראשונים נדונה שאלה זו בעקבות קושי בגמ' בבבא קמא קיא,א, שם אומר רבי שאשם גזולות שהוקרב לפני השבת הגזילה הוא אשם פסול, ובכל זאת "זכו הכהנים במה שבידן", ופירש רבא שזכו בעור. לכאורה הרי זה נגד הסוגיה כאן, שהרי פסול זה היה לפני הזריקה וההפשט, ובין לדעת רבי ובין לדעת ראב"ש במקרה כזה הזריקה איננה מתירה את העור! על כך מתרצים תוס' כאן (קג,ב ד"ה ומודה) שהזכות בעור היא כשיטת ר' חנינא סגה"כ, שכן גם שם "לא הוכר פסולו"⁶.

כוונת תוס' איננה ברורה לגמרי: יש מפרשים דבריהם, שגם אם הכהנים ידעו שהכסף טרם הושב הרי זה פסול שלא הוכר, מפני שניתן להשיב את הכסף עד הזריקה, ורק בשעת הזריקה מתברר באופן סופי שהאשם פסול (צאן קדשים; קרן אורה; חמדת דניאל). לפי ביאור זה הקולא כאן איננה מצד זה שהכהנים לא ידעו ולא חטאו בדבר: אדרבה, הם חטאו בכך שזרקו את הדם שלא כדין, אבל מכיוון שלא היתה ידיעה ברורה על הפסול לפני הזריקה – העור נותר (וזה נוטה לסברת המהר"ם והרא"ש הנ"ל). ויש מפרשים דבריהם, שמדובר שהכהנים סבורים היו שהכסף כבר הושב, והקריבו

טריפה בבני מעיים – מרצה" על העור, ופירש רש"י הטעם, שהפסול לא נודע קודם לכן¹.

הדוגמא "בבני מעיים" ניתנת לשתי הבנות: האחת, שסוג זה של טריפה בוודאי היה כבר מתחילת ההקרבה, ולכן הגמ' משתמשת בדוגמא זו, להורות שהקרבת נפסול עוד לפני ההפשט. וכך מצינו בקידושין נז,א, שהוזכרה דוגמא זו לטעם טריפה בשלב מוקדם². השנייה, שסוג זה של טריפה אינו יכול להתגלות אלא לאחר ההפשט, והדבר בא להדגיש את טעמו של רחסגה"כ, שהתיר את העור כי לא ניתן היה לדעת זאת לפני כן.

חידוש זה דורש הסבר: מה בכך שהכהנים לא ידעו זאת קודם? וכיצד יתיישב הדבר עם הדרשה: "עולת איש – עולה שעלתה לאיש"? והרי הקרבן שנמצא טריפה נפסל לגמרי!

כמה תשובות נאמרו על כך במפרשים: מהר"ם מרוטנבורג (מובא בשו"ת הרשב"א ח"א סי' תשל) והרא"ש (חולין פ"ז סי' לז) מסבירים באופן מחודש, שהידיעה המאוחרת מחשיבה את הפסול כאילו נוצר לאחר הזריקה וההפשט³. בטהרת הקודש הסביר אחרת, שמכיוון שהכהנים עשו את המוטל עליהם והקריבו – זכאים הם לעור, ואין לשללו מהם בגלל פסול שלא היה ידוע בזמן ההקרבה (ולמד כן מדברי תוס', ראה להלן). נראה שביסוד דבריו עומדת תפיסה שהעור אינו חלק מן הקרבן, ואינו זקוק להיתר בזריקת הדם, שהרי הוא חולין (ועיין לעיל קג,א, שאפילו לדעה שעולה שהתפיסה לבדק הבית אינה נתפסת בקדושה זו, מפני קדושת הגוף שקיימת בה – העור נתפס), וניתן היה להחשיבו כעצמות וכדומה שמותרות בהנאה בכל מקרה. לפיכך יש לבאר, שמה שקבעה התורה שזכות הכהנים בעור תלויה בזריקת הדם והקרבת הקרבן כהלכתו הרי זה כעין סייג, כדי שהכהנים לא יעסקו בעור לפני ההקרבה. ממילא, כשלא ידעו שיש בו פסול – הרי הם זכאים בו. ויש שאומרים יתירה מזו, שר' חנינא חולק על הדרשה "עולת איש – עולה שעלתה לאיש" (שפת אמת)⁴. בחזון איש

1. לפי זה יכלה הגמ' להקשות "והאיכא נמצאת טריפה קודם זריקה", שאז הפסול ידוע, ואפילו אם זרק הדם – לא מרצה והעור ישרף, אבל הגמ' סמכה על ההנחה שאין הפשט קודם זריקה (לשם זבח; מים קדושים; ועיין טהרת הקודש).

2. אם כי, שם הניגוד הוא לטריפה שהתרחשה בשעת השחיטה (עי"ש ברש"י ד"ה ונמצאת טריפה), ולענייננו גם אם נטרפה בשחיטה הרי זה קודם ההפשט והזריקה.

3. המהר"ם והרא"ש מביאים זאת כדוגמא לסיוד כללי ש"ידיעה גורמת הדבר, בין לאיסור בין להיתר", כגון לעניין ביטול ברוב, שהידיעה על מציאות האיסור המעורב היא הגורמת את ביטולו, והביאו ראיות נוספות לכך. מסברה יש מקום לחלק בין הנושאים, שביטול ברוב יסודו בתפיסת האדם את המיעוט כבטל וכמי שאינו, ולכן זמן ידיעתו הוא הקובע, מה שאין כן בטריפה, שהיא פסול מוחלט במציאות (ועיין שערי ישר ח"ג פ"א, שחילק בדומה לזה).

במיוחד לר"ח כתב בטעמו של ר' חנינא: "כיון שנזרק הדם והקרבת בחזקת כשרות – הדם מרצה על העור ועל הקרבן והוי לכהנים, והקרבת יוצא לבית השריפה הואיל ונמצאת טריפה בבני מעיים". ניתן לשמוע מדבריו חידוש גדול, שהקרבת שנמצא טריפה מרצה ועלה לבעליו, ואנו נוהגים בו כטריפה רק לעניין שריפת הבשר שנוטר בו. ואם כנים הדברים, הרי זה בניגוד לכמה משניות שאומרות שקרבן שנמצא טריפה פסול (פסחים פ"ג מ"א, זבחים פ"ז מ"ו; מנחות פ"ז מ"ג; ועל שתי הראשונות ניתן

לומר שהטריפה נמצאה בין השחיטה לזריקה, אבל במנחות מבואר שהשוחט ונמצא טריפה גרע משוחט במחשבת פיגול). ויש לפרש בדבריו אחרת, ש"הקרבת" היינו הבשר, כפי שכתב בהמשך "והקרבת יוצא לבית השריפה", וכוונתו לומר שהדם מתיר את העור רק אם התיר גם את הבשר (לדעת ראב"ש, ראה במערכה הקודמת הערה 11), ולפיכך כדי להתיר את העור עלינו לומר שהזריקה התירה גם את הבשר, אע"פ שלא הכשירה את הקרבן בכללו, וגם זה מחודש מאד.

4. לדרך זו היה נראה לומר שהעור אינו זקוק כלל לדם שיתירנו, אלא שאם העור לא הופשט – הוא נשרף מחמת שנגרר אחרי הבשר ויש לשרפו עמו (וכך ניתן להבין בדעת הראב"ד, ראה להלן). ברם, מהמשך דברי השפת אמת משמע שהוא מודה שהעור זקוק להיתר הדם, וגם דם הטריפה ראוי להתיר, וצ"ע.

5. בגמ' במעילה ב,א נאמר שקדשים שמתו אין בהם מעילה מדאורייתא, ובתוס' בקידושין נז,ב ד"ה מה שלי משמע שאף מותרים בהנאה מדאורייתא (אך עי"ש במהר"ם מלובלין), ואילו בתוס' זבחים סט,ב ד"ה רבי יהודה נאמר שאסורים על כל פנים באכילה (מלבד איסור נבלה). באחרונים דנו בהרחבה בעניין זה, עיין במהר"ט אלגזי בכורות פ"ה אות לו.

6. לתירוצים אחרים לקושיה זו עיין ברא"ש המובא בשטמ"ק בב"ק שם (לדיון בדבריו ראה במערכה הקודמת, הערה 3), מקדש דוד סי' יז,ח, וחמדת דניאל כאן.

בזבחים". דבריו סתומים, ולא ביאר כתוס' את הקשר בין האשם הפסול לבין קרבן שנמצא טריפה, ופשטות הדברים שלדעת ר' חנינא אין עור יוצא לבית השריפה בשום אופן, והקולא בנמצא טריפה איננה מחמת שלא הוכר פסולו (וכן הבין בדבריו בקרן אורה, ותמה על כך). אבל קשה, כיצד ניתן לתלות סברה זו בדעת רבי? הרי מלשונו "הדם מרצה על העור", ומן הסוגיה המקשרת את שיטתו לדעת ר' יהושע, מוכח שלדעתו העור נותר מחמת זריקת הדם ושתהיה בכשרות דווקא (עיין במערכה הקודמת). וגם מלשון הגמ' בדעת ר' חנינא עצמו: "נמצאת טריפה בבני מעיים מרצה" משמע שהדם הוא שמרצה, וזריקתו חיונית להיתר העור, ואם נמצא טריפה לפני זריקת הדם, ולא זרקוהו – העור אסור.

בבכור בעל מום

הבכור קדוש מאליו, וקדושתו אינה תלויה באמירת האדם, ובזמן שהמקדש קיים יש להביאו לכהן והלה יקריבנו ויאכל את בשרו. בכור בעל מום ניתן במתנה לכהן בתורת חולין, אבל הגבילה התורה את השימוש בו, ואמרה: "כל הבכור... וכי יהיה בו מום... בשעריך תאכלנו" (דברים טו, כב) – באכילה בלבד (רש"י כאן ד"ה דאפילו בגבולין)⁸. כשהוא מותר באכילה – מותר להאכילו אפילו לגוי⁹ וליהנות מעורו, מה שאין כן כשהוא אסור באכילה (רש"י הנ"ל ותוס' זבחים עא, ב ד"ה ובטריפה ורשב"א בחולין ט, ב ד"ה מבכרת).

ר' עקיבא כאן מסיק מדברי ר' חנינא על בכור שנמצא טריפה, שיאותו כהנים בעורו, ומפרשת הגמ' שר"ע בא לחדש שהיתר זה נוהג אפילו בבכור בעל מום בגבולין. ביאור הדבר, שכשם שבקדשי המקדש, בהם נדרש היתר הזריקה כדי להתיר את העור, טריפה שהתגלתה לאחר הזריקה וההפשט איננה מעכבת את ההיתר, כך גם בבכור בעל מום שנמצא טריפה לאחר הפשט, הרי הוא כמי שהותר באכילה לעניין השימוש בעורו.

פסק ההלכה בגמרא

לשון הגמ' לפנינו: "אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן: הלכה כר' עקיבא, ואף ר' עקיבא לא אמר אלא כשהתירו מומחה, אבל לא התירו מומחה – לא. והלכתא כדברי

בשטמ"ק (קג, ב אות ל) הגיה בתוס' "כגון שנמצא טריפה", במקום "דהוי כמו שנמצא טריפה", ונראה שכוונתו שרש"י כ"כ אמר את דבריו רק לגבי טריפה, ותוס' מעמידים את הגמ' שם במקרה שאכן האשם נמצא טריפה. מלבד הדוחק הרב באוקימתא זו, לא מובן מה הרווח בה: הרי לפי זה יש באשם המדובר שני פסולים, טריפה וקדמתו להשבת הגזל, ולמה זריקת הדם תרצה על העור בגלל שאחד הפסולים יתגלה מאוחר? הרי הפסול השני גם הוא ראוי לעכב את היתר העור!

8. יש שלמדו את דין הבכור מהפסוק על כלל פסולי המוקדשין: "תזבח ואכלת" (דברים יב, טו), ממנו למדו (בכורות טו, ב): "אין לך בהן אלא היתר אכילה משעת זביחה ואילך" (יראים סי' קמב, ועוד).

9. לדעת בית הלל במשנה בכורות לב, ב, וכן פסקו הרמב"ם הל' בכורות א, ג והשו"ע י"ד סי' שו, ה.

את האשם בטעות, ואף על פי שהבעלים ידעו שהקרבן פסול – מבחינת הכהנים לא הוכר הפסול (שפת אמת וטהרת הקודש, והסיק מכאן שתוס' חולקים על המהר"ם והרא"ש)⁷.

אשם גזלות. בציור נראה אדם הנושא עמו צרור מטבעות ובנוסף לו איל למקדש. הגזול את חברו ונשבע לשקר שלא גזל צריך להשיב תחילה את הגזילה, בתוספת חומש, ולאחר מכן יביא איל בן שנתיים שמחירו שני שקלים לפחות לקרבן אשם. בגמרא בבבא קמא נאמר, שאם האשם הוקרב לפני השבת הגזילה - הרי זה פסול, ובכל זאת זכו הכהנים בעורו. המפרשים דנים בשאלה מדוע הכהנים זוכים בעור הקרבן הפסול, תוך השוואה לדין קרבן שנמצא טרפה.

אף הראב"ד בבבא קמא (מובא בשטמ"ק שם) מעמיד את הסוגיה בבבא קמא כר' חנינא, וז"ל: "ואפשר דרבי סבר כר' חנינא סגן הכהנים דאמר מימי לא ראיתי עור יוצא לבית השריפה, ורבי עקיבא נמי כותיה סבירא ליה בפרק טבול יום

7. מחלוקת האחרונים תלויה בהבנת מהלך דברי תוס': בתחילה תירצו תוס' את הגמ' בב"ק, שהפסול באשם נחשב כפסול שלאחר הזריקה, מכיוון שמותר להביא את הכסף בין השחיטה לזריקה, ורק בשעת הזריקה מתברר שהאשם פסול. והקשו על כך (ע"פ גרסת השטמ"ק אות כט וכן בטהרת הקודש), שמכיוון שזהו פסול בדם עצמו ולא בבשר – אין הזריקה מתירה את העור, אפילו אם הפסול חל רק אז. ותירצו: "ויש לומר דהוי כמו שנמצא טריפה... הואיל ולא הוכר פסולו". לפי הפירוש הראשון בדבריהם, כוונתם במשפט זה ליישב את תירוצם הקודם, וכוונתו כך: מכיוון שניתן להביא את הכסף עד הזריקה – נמצא שרק בזריקה מתברר הפסול, והרי זה כפסול שלא היה ניכר כלל, דומיא דטריפה. ולפי הפירוש השני, תירוץ זה עומד בפני עצמו ולא בא ליישב את הראשון. בהמשך תוס' מפקקים האם הבאת הכסף בין השחיטה לזריקה מכשירה את האשם, ולפי הפירוש השני קושי זה מוסב על התירוץ הראשון בלבד.

"כיון דר' עקיבא מעדותו של ר' חנינא קא יליף מינה, אם נתרועע היסוד – נפל הבניין" (שו"ת מהרי"ל החדשות סי' קצו). בפרט שהגמ' אומרת שר' עקיבא בא לחדש ש"אפילו בגבולין", ומשתמע שבדין בכור בעל מום היה מקום להחמיר אף יותר מבמקדש (לחם משנה הל' בכורות ג,י¹⁵).

לעומת ראשוני אשכנז, בהלכות גדולות (סי' עג) הביא את הגמ' בנוסחה שלפנינו, וכן הרמב"ם (בפירושו למשנתנו ובעדויות ב,ב), והרמב"ן (הלכות בכורות דף יט,ב¹⁶). ומשתמע שמטרת בעל הלכות גדולות והרמב"ן לומר את ההלכה הנוגעת לזמן הזה, כלומר שפירשו שהפסק כחכמים עוסק בבכור בעל מום וסותר לר' יוחנן (כך משמע בביאור הגר"א יו"ד סי' שז סק"ג, שציין לכה"ג).

בשו"ע (יו"ד סי' שז,ב) פסק כדעת הרא"ש, שבכור בעל מום שנמצא טריפה עורו נקבר, כלומר, שההלכה כחכמים סותרת לדברי ר' עקיבא, בצירוף הגהת רש"י.

קרנן שהופשט עורו ונמצא טרפה (נקב בריאה). רבי חנינא סגן הכהנים סובר שבמקרה זה הכהנים זוכים בעור, למרות שהקרנן לא עלה לבעליו, ואין הלכה כדבריו.

שיטת הרמב"ם

בהל' פסולי המוקדשין (יט,ט) פסק הרמב"ם: "זבח

¹⁰ הלכה כדברי פלוני" אך לא מצינו "הלכתא כדברי פלוני", אלא "הלכתא כפלוני" (פרט לחולין מג,ב, ושם טעות סופר מוכחת, שהרי זוהי ברייתא, ובכל המקבילות לברייתא זו "הלכה כדברי"), ואם כן המילה "כדברי" המופיעה כאן מטה לנוסח "הלכה"; ברם, בדקדוקי סופרים כותב שבכל כתבי היד המילה "כדברי" חסרה כאן.

¹⁵ בליקוטי הלכות תירץ שהגמ' במסקנתה חוזרת בה מה"אפילו". ונראה מדבריו שהטעם להחמיר במקדש יותר מבכור בעל מום, מפני שבמקדש יש לנו דרשה "עולת איש – עולה שעלתה לאיש" (שמא כוונתו שבעל מום אין לנו מקור מפורש לתלות את היתר העור בהיתר האכילה).

¹⁶ במיוחס לר"ח ניתן להבין שגרס "והלכה כר' עקיבא, הבשר בקבורה והעור לכהנים", עיין שם. תוס' בבכורות לב,ב (ד"ה פסק) מציעים להשאיר את המילים הללו, אבל באופן הפוך: "הבשר בשריפה והעור בקבורה". פירוש הדברים, שבפסול שמתברר אחרי השחיטה, כגון שנמצא טריפה, החמירו לשרוף את הבשר, מפני שהוא דומה לקדשים (יד בנימין, בכורות שם), בניגוד לבכור שנשחט שלא על פי מומחה, שדינו בקבורה כפי שהוכיחו ממה מקומות.

חכמים, בשר בקבורה והעור בשריפה". המפרשים דנים על שתי נקודות במשפט זה: א. האם המילים "והלכתא כדברי חכמים" הם המשך לדברי ר' יוחנן, שפסק בדין אחד כר"ע ובמשנהו כחכמים, או שמילים אלו הם מסתמא דגמרא, בניגוד לר' יוחנן? ב. "בשר בקבורה" לכאורה אינו יכול להאמר על קדשי המקדש, שפסוליהם נשרפים, אלא על בכור בעל מום בגבולין. מדוע, אם כן, עורו נשרף? שתי השאלות קשורות זו בזו, כפי שיבואר.

רש"י (ד"ה והעור בשריפה) התקשה בשאלה מדוע העור נשרף, והסיק שהמילים "בשר בקבורה והעור בשריפה" הם תוספת מאוחרת ומוטעית לדברי הגמ' ¹¹. אלו שהוסיפו זאת סברו ש"והלכתא כדברי חכמים" נאמר על הבכור בגבולין, והדבר ידוע שבשר בכור בעל מום שנפסל מלאוכלו טעון קבורה (עיין בכורות פ"ד מ"ד ופ"ה מ"ו), ומאידך במשנה אומרים חכמים על העור "אלא יצא לבית השריפה", ומכאן נובע החילוק בין הבשר לעור. ועל כך משיג רש"י, שדברי חכמים במשנה מוסבים על דברי ר' חנינא, העוסק בקדשי המקדש, ולא על הבכור המוזכר בדברי ר"ע.

רבים מראשוני אשכנז קיבלו את הגהתו של רש"י, אלא שנחלקו בפירוש הגמ' על פי גרסתו: יש שפירשו שחכמים במשנה לא עוסקים כלל בבכור בגבולין, ובו הם מודים לדעת ר' עקיבא שעורו מותר. לפי זה, המילים "והלכתא כדברי חכמים" הם המשך לדברי ר' יוחנן, ופירושה שבבכור בעל מום הלכה כר"ע ובקדשי המקדש הלכה כחכמים ¹². ויש שפירשו, שחכמים במשנה חולקים גם על היתר הבכור, אבל באופן ישיר הם עוסקים בקדשי המקדש ולכן נקטו לשון שריפה, והוא הדין שלדעתם עור הבכור בגבולין יקבר. לפי זה, המילים "והלכתא כדברי חכמים" הם מדברי הגמרא, ובניגוד להכרעת ר' יוחנן ¹³.

כמה ראיות לפירוש השני: א. המעבר מעברית לארמית, "הלכה... והלכתא", מלמד שהסיפא אינה מדברי ר' יוחנן ¹⁴. ב. בדרך כלל לא מצינו פסקי הלכה בגמ' בענייני קדשים (עיין לעיל מערכה קד), ומסתבר אם כן שהפסק כדברי חכמים נוגע גם לבכור (ראבי"ה סי' אלף קנד; ברכת הזבח). ג. לא מסתבר לפסוק כחכמים במקדש וכו' עקיבא בגבולין,

¹⁰ בדרך כלל, איסורי ההנאה נקברים פרט לאלו שקבעה התורה לשורפם (עיין תמורה פ"ז משנה ד-ו: "ואלו הן הנקברים... ואלו הן הנשרפים...") ובמפרשים. בקדשי המקדש נאמרה הלכה למשה מסיני שישרפו בעזרה (פסחים פב,ב).

¹¹ לשון רש"י: "גירסא דתלמידי תרביצא", עיין מנחות פב,ב "בתרביצא אמור" וכתוס' שם: "לשון שהוסיפו בו רבנן בהש"ס". וכיו"ב ברש"י ביומא סב,ב ד"ה ומוספין.

¹² רש"י, להבנת הראבי"ה סי' אלף קנד, ותמה על כך; יראים סי' קמב; סמ"ג עשין ריא.

¹³ ראבי"ה שם; אור זרוע הל' בכורות סי' תקד בשם תשובת ר"י הזקן; רא"ש בכורות סי' ה,ב; רש"י, להבנת הבית יוסף יו"ד סי' שז.

¹⁴ כידוע, דרכם של ראשוני האמוראים לומר שמועותיהם בעברית, ואילו סתמא דגמרא בארמית. אך יש לציין, שבנוסח בעל הלכות גדולות (סי' עג) והרמב"ן בבכורות להלן נאמר גם בסיפא "הלכה". עוד יש להעיר, שמצינו בש"ס פעמים רבות

תירוץ זה מוקשה מהל' איסורי מזבח (ביא), שם כתב הרמב"ם בפירושו: "נשחטה ונמצאת טריפה – הרי זו תצא לבית השריפה", בסתירה לדבריו כאן (בתוס' יו"ט ובחק נתן התקשו בזה ולא תירצו). בחזון איש הנ"ל תירץ, שהרמב"ם מדבר שם על טריפה שלא הופשט עורה, ומכיוון שעורה טעון שריפה, מהטעם הנ"ל, גם בשרה נשרף עמו²³.

יש שהסבירו את היחס בין הל' איסורי מזבח להל' בכורות באופן אחר, לפיו הרמב"ם מחלק בין בכור טריפה, שבשרו נקבר, לבין שאר הקדשים שנטרפו, שבשרם נשרף (מרכבת המשנה ומעשה רוקח בהל' בכורות שם; אבן האזל הל' איסורי מזבח ביא). במרכבת המשנה הסביר טעמו של דבר, שכל הקדשים כשנעשו בעלי מום עדיין קדושתם עליהם וטעונים פדיון, והוא הדין כשנטרפו (אלא שאי אפשר לפדותם, כי אין פודין את הקדשים להאכילן לכלבים), ואילו בכור שהומם או נטרף נעשה חולין²⁴, והשוחטו בעזרה הרי זה כחולין שנשחטו בעזרה, שדינם בקבורה (הל' פסוהמ"ק יט,יא)²⁵.

סיכום

שיטת ר' חנינא סגן הכהנים, שקרבן שנזרק דמו והופשט ולאחר מכן נמצא טריפה – עורו מותר, למרות שהקרבן פסול. כמה טעמים נאמרו בדבר: מכיוון שהטריפה נודעה לאחר ההפשט – הרי זה כאילו הטריפה התרחשה רק אז (מהר"ם ורא"ש); הכהנים זכאים בעור כי עשו את עבודתם כראוי ולא יכלו לדעת שהקרבן פסול (טהרת הקודש); ר' חנינא חולק על הדרשה "עולה שעלתה לאיש" (שפת אמת); קרבן שנטרף אינו אסור בהנאה אלא מדרבנן, והקלו חכמים כשהדבר לא היה ידוע (חזון איש).

נחלקו אחרונים האם היתר זה נאמר רק בטריפה (חזו"א, ודווקא כשלא ניתן היה להכירה בשעת ההקרבה), או גם במיני פסול אחרים שנודעו לאחר ההקרבה וניתן היה

שהופשט ונמצא טריפה... הואיל ולא נרצה הזבח ישרף העור", כדעת חכמים. ובהל' בכורות (גי) פסק: "בכור שנמצא טריפה, אם תמים הוא ונמצא טריפה אחר שהופשט – העור ישרף כמו שביארנו בהלכות פסולי המוקדשין והבשר יקבר. ואם במומו נשחט – הבשר יקבר ויאותו הכהנים בעורו". פסק כר' עקיבא לעניין בכור בעל מום בלבד, וכשיטת הראשונים הראשונה לעיל, לפיה הפסק חכמים אינו מתייחס לבכור בזמן הזה.

כך גם כתב בפירושו למשנתנו (וכיוצא בזה בעדויות ב,ב): "דברי ר' עקיבא אינם אלא בבכור בעל מום¹⁷... והלכה כר' עקיבא. ודברי חכמים בבכור תמים שנשחט בעזרה ליקרב כמו שבארנו ונמצא טרפה. הרי דינו לדעת חכמים שיקבר הבשר וישרף העור, והלכה כחכמים". כך פוסק גם במיוחס לרבנו חננאל¹⁸ והמאירי בעדויות (ב,א)¹⁹.

כל זאת לגבי העור, אבל לגבי הבשר פסקו של הרמב"ם מחודש מאד, שיקבר ולא ישרף, בין בתמים ובין בבעל מום²⁰. המקור לכך הוא הגרסה "הבשר בקבורה", אלא שהרמב"ם מסב זאת לקדשי המקדש, והדבר תמוה, שהרי כל פסולי המוקדשין שנמצאו פסולים בעזרה טעונים שריפה! גם החילוק בין העור לבשר צריך ביאור, מה טעמו? בהבנת שיטת הרמב"ם מצאנו שני כיוונים מרכזיים. כמה מן המפרשים מסבירים, שלדעת הרמב"ם הדין שפסולי המוקדשין טעונים שריפה אינו אלא באלו שהיה פסולן בקודש, כלשון הגמ' בפסחים (פ,ב): "כל פסולו בקודש – בשריפה". ברם, קרבן שנמצא טריפה, שהיה פסול עוד בטרם נשחט, אינו טעון שריפה בעזרה (תוס' יו"ט²¹; חק נתן). ולכן הבשר דיו בקבורה. העור טעון שריפה מטעם צדדי, שהוא קשה ואינו מתכלה מהר בקבורה, ויש חשש שיוציאוהו מקברו ויהנו ממנו (חק נתן; שפת אמת; חזו"א בכורות סי' כג,ג, וציינו לסברה דומה בתמורה לד,א ורש"י ד"ה כאן בשק)²².

17. מלשון זו נראה שר' עקיבא לא בא להוסיף אלא למעט, שראוי לקבל את דברי ר' חנינא לגבי בכור בעל מום בלבד, ואם כן ר"ע עצמו הוא המקור לחילוק בין תמים לבעל מום, ולא הכרעת ר' יוחנן בגמ', וכן פירשו בכסף משנה ובלחם משנה בהל' בכורות.

18. שהביא את שתי ההלכה באופן סתמי ולא בשם ר' יוחנן, ואף הקדים את ההלכה כחכמים להלכה כר' עקיבא.

19. לשונו שם: "כל שנשחט במומו בחוצה לארץ... אם נמצא טריפה נהנין בעורו", והיה מקום לומר שפירש שר"ע מיקל דווקא בבכור בחו"ל, וכשיטתו בתמורה כא,ב שבכור בחו"ל מעיקרא אינו ראוי להקרבה, ולכן הלכה כר' חנינא בבכור ולא בשאר הקדשים. אבל קשה מאד להעמיד כך במשנה ובגמ', והרי ר' עקיבא ור' יוחנן חיו בא"י, ומסתבר יותר שנקט "בחוצה לארץ" כביטוי לבכור בזמן הזה (וכי"ב במגן אבות למאירי סי' טו), בניגוד ל"שנשחט תמים להקריבו במקדש" שבהמשך.

20. המאירי נקט כמותו גם בזה, ואילו גרסת המיוחס לר"ח אינה ברורה, ראה הערה 16.

21. בתוס' יו"ט קישר בין המושג של 'פסולו בקודש' האמור לעניין שריפת פסולי המוקדשין לבין מושג זה בהקשר של שחוטי חוץ, ודין 'אם עלו לא ירדו' וטומאה בבית הבליעה (לביאורו עיין מערכה קסז), ולפי זה כתב שיש סתירה בין המשניות בשאלה האם טריפה חשובה פסולו בקודש, שכן במשנה כאן אומרים חכמים שהטריפה נשרפת, ואילו לעניין אם עלו לא ירדו נאמר שתרד (פ"ט מ"ג). אבל באחיזר (ח"ג סי' נד) כתב שפסולו בקודש המוזכר לגבי שריפת פסוהמ"ק הוא עניין

בפני עצמו, כל פסול שהגיע לעזרה.

22. במקדש דוד סי' ז,ג הסבר אחר לחילוק בין העור לבשר, על פי הירושלמי בפסחים פ"ב ה"א, שלחמי תודה שנעשו חמץ ואחר כך נעשו נותר ניתן לבערם שלא בשריפה, ומכאן יש ללמוד, שכל דבר האסור בחולין – אין בו מצות שריפה המיוחדת לקדשים. ממילא, בבשר יש איסור טריפה ככל בשר חולין, ולכן אין בו דין שריפה, ואילו עור טריפה כשר בחולין, ואיסורו כאן רק מחמת היותו קודש, ולכן ישרף.

23. ראה לכך מהל' פסולי המוקדשין (יט,ט): "הקרבן שנפסל... קודם הפשט הרי העור כבשר וישרף הכל. וכן זבח שהופשט ונמצא טריפה... ישרף העור". ניתן לדייק מלשונו בסיפא, שהשמיט את הבשר, שכל הזבחים שנמצאו טריפה אינם נשרפים כשהופשטו, ולא דווקא בבכור (עמד בזה בשו"ת יהודה יעלה יו"ד סי' שמב; ויש לדחות, שהרמב"ם בהלכה זו לא עוסק בדין הבשר, ולעיל כתב "כבשר" רק כדי לנמק את דין העור).

24. השוואה זו בין טריפה למום שנויה במחלוקת, עיין אנצ' תלמודית ערך טרפה (בעלי חיים) ציון 983 והלאה.

25. בשפת אמת העמיד את דברי הרמב"ם שבשר הבכור יקבר בטריפה שניבר ממנה שהיתה כבר מרחם אמו, ובה מובן החילוק, שבכור קדושתו מרחם, וכשנמצא שהיה טריפה מעיקרו – מתברר שלא היה קדוש כלל, שהרי קמי שמיא גליא שלא היה ראוי לכך, אבל שאר הקדשים, שקדושתם תלויה באמירת הבעלים, כשנמצא שהיו טריפה הרי זה כפסולו בקודש.

יוחנן (רמב"ם וסיעתו), או באה לטתור את דבריו, שהעור אסור (רא"ש וסיעתו), ובשור"ע פסק כדעה השניה.

דין העור שנאסר: במסקנת הגמ' נאמר "הבשר בקבורה והעור בשריפה". ניתן לפרש זאת על בכור בעל מום, שדינו בקבורה כי הוא חולין (כך כנראה פירש בעל הלכות גדולות), והעור ישרף מפני שאינו כלה מהר בקבורה. הרמב"ם פירש זאת על קדשי המקדש, ונחלקו אחרונים בשיטתו מדוע הבשר אינו נשרף: יש אומרים שכך הדין בכל הקדשים שנטרפו, שכן טריפה איננה 'פסולו בקודש' הטעון שריפה, והעור נשרף מחמת הטעם הנ"ל (תוס' יו"ט וחזון איש). ויש אומרים שכך הדין בבכור בלבד, ואילו שאר הקדשים שנטרפו טעונים שריפה (מעשה רוקח ומרכבת המשנה).

רש"י הגיה את המילים הללו מהגמ', וכן דעת רוב ראשוני אשכנז, וכן פסק השו"ע שעור בכור בעל מום נקבר.

לבררם לפני כן (קרבן אורה). מדברי תוס' בעניין אשם גולות שהוקרב לפני השבת הגולה משתמע כדעה השניה, שאי ידיעתם של הכהנים על כך מזכה אותם בעור למרות שהבעלים ידעו שהקרבן פסול, אך יש מפרשים דבריהם אחרת, שהכהנים זוכים בעור כי רק בשעת הזריקה מתברר שהקרבן פסול. בראב"ד ניתן להבין שר' חנינא התיר כל עור שהופשט מקרבן פסול, ללא קשר לשאלה מתי נודע הפסול.

חכמים חולקים על ר' חנינא, וכל הראשונים מסכימים שהלכה כמותם בקדשי המקדש, שהעור אסור בהנאה.

בבכור בעל מום: ר' עקיבא למד מדברי ר' חנינא גם לגבי בכור בעל מום בגבולין, שאם הופשט ונמצא טריפה עורו מותר בהנאה, וכך פסק ר' יוחנן. נחלקו ראשונים בפירוש מסקנת הגמ' "הלכתא כחכמים", האם מתאימה לדעת ר'

מערכה רעב. מבוא לפרים ושעירים הנשרפים (קד,א)

המילואים ובעגל החטאת של אהרן ביום השמיני, שנשרפו מחוץ למחנה למרות שדמם ניתן על המזבח החיצון (ויקרא ח,טו-יז; ט,ט-יא)².

דיני השריפה וגדרה

לאחר זריקת הדם, מוציאים את בשר הפרים לשריפה³. לפני השריפה יש לנתח את הבשר בעודו עם עורו, ללא הפשט (ברייתא לעיל נ,א)⁴.

שריפה זו איננה הקטרת קרבן, כמובן, שהרי אין העלאת קרבן מחוץ למקדש. ממילא, השריפה איננה "עבודה", ולפיכך היא כשרה בזר ובלילה (הל' מעשה הקרבנות ז,ה, על פי הירושלמי ביומא פ"ו ה"ו). גם בהלכות פיגול, מחשבה לשרוף את הפרים לאחר זמנם אינה מפגלת⁵. כמו כן, אם אבדו אימורי הפר לפני זריקת הדם – אי אפשר לזרוק את הדם על סמך קיומו של הבשר (לדעה "אם אין בשר – אין דם"), שכן בשר זה אינו מוקטר (מסקנת הירושלמי ביומא שם). שריפה זו נבדלת מהקטרה על המזבח גם בטיב העצים: אין בה צורך בעצים הכשרים למערכה. מכל מקום, השריפה צריכה להיות באש, כגון על ידי קש וגבבה, ולא די באיכול

מצינו בתורה ארבעה סוגים של חטאות פנימיות, שדמן ניתן בהיכל, על הפרוכת ועל מזבח הזהב: א. פר כהן משיח. ב. פר העלם דבר של ציבור. ג. פר ושעיר של יום הכיפורים, שדמם ניתן אף בקדש הקדשים. ד. שעיר של ציבור על שגגת עבודה זרה¹.

אימורי החטאות הללו מוקטרים על המזבח החיצון, כחטאת חיצונית, אולם בבשרן חידשה התורה דין מיוחד: הבשר אינו מוקטר על המזבח כעולה, ואף אינו נאכל כשאר הקרבנות, אלא נשרף מחוץ למחנה ישראל. כך נאמר בתורה על פר כהן משיח (ויקרא ד,יב). פר העלם דבר של ציבור (שם פס' כא), ופר ושעיר של יום הכיפורים (שם טז,כז). על שעיר של עבודה זרה מצינו לימוד מיוחד שישרף (גמ' לעיל לט,ב ורש"י ד"ה אלו שעירי). מלבד פסוקים אלה, נאמר בתורה כניסוח כללי: "וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקודש לא תאכל, באש תשרף" (ויקרא ו,כג), אלא שנחלקו תנאים (לעיל פב,א) בפירושו של פסוק זה, האם כוונתו לחטאת פנימית, או לחטאת חיצונית שדמה הובא להיכל שלא כדין (וראה לעיל מערכה קצב).

חידוש מיוחד מצינו בפר החטאת שהובא בשבעת ימי

וכולן על פי הדיבור¹.

3. ההמתנה לזריקת הדם מפורשת בגמ' (קד,ב): "עדיין לא הגיע זמנו לצאת", ובמקדש דוד (סי' כג,א) התחבט בטעם הדבר. לעומת זאת אין צורך להמתין להקטרת החלב, שהרי מצינו ביום הכיפורים ששריפת הפר והשעיר נעשית במקביל לקריאת התורה, בעוד הכהן הגדול לובש בגדי לבן בטבילה השניה (יומא סח,ב), ואילו הקטרת אימוריהם נעשתה רק בבגדי זהב, בטבילה השלישית או החמישית (ברייתא שם ע,א, ועיין רש"י יומא סז,ב ד"ה ה"ג והקטירן).

4. לדיון על מקום הניתוח, האם הדבר נעשה בעזרה או במקום השריפה, עיין שערי היכל למסכת יומא, מערכה קסד.

5. גמ' לה,א, ועיין מערכה צ לדיון על שיטות רש"י ותוס' בטעם הדבר.

1. אולם השעירה שמביא היחיד שחטא בעבודה זרה היא חטאת חיצונית, ונאכלת. כך מפורש בספרא (ויקרא חובה פרשתא ג,ז, פרשתא ד,יא-יב), שאפילו שעיר עבודה זרה של כהן גדול הוא חטאת חיצונית. כמו כן משמע בגמ' לעיל ט,ב: "אמר רבא: חטאת חלב ששחטה לשם חטאת דם, לשם חטאת עבודת כוכבים – כשרה", ראה לעיל מערכה יב הערה 6.

הראב"ד (הל' מעשה הקרבנות א,טז) מביא בשם רבנו נסים גאון ששעירת היחיד היא חטאת פנימית ונשרפת, ותמה על כך. הראב"ד הבין שגם הרמב"ם סובר כר"ג, אך כל נושאי כליו תמהו על הבנת הראב"ד, ונקטו שלדעת הרמב"ם זוהי חטאת חיצונית, וכך מפורש בהקדמת הרמב"ם לסדר קדשים. במשך חכמה (ויקרא י,טז) כתב שמקורו של ר"ג משריפת עגלו של אהרן, וראה בהערה הבאה.

2. ולשון רש"י שם ט,יא: "לא מצינו חטאת חיצונית נשרפת אלא זו ושל מלואים,